

Тимошенко М.О.
к.ю.н.,
проректор
Європейський університет

ПОЗАДОГОВІРНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Позадовірні зобов'язальні правовідносини, що виникають в результаті взаємодії закладів вищої освіти із суб'єктами господарювання є наслідком юридично значимих дій, що перебувають у причинно-наслідковому зв'язку із наданням освітніх послуг.

Водночас наведені позиції в основному стосуються майново-господарських форм взаємодії закладів вищої освіти (ЗВО) з іншими суб'єктами господарської діяльності, коли у структурі господарських відносин мають місце організаційні відносини, що чинять безпосередній вплив на форми взаємодії. Разом з тим практична реалізація таких є недосконалою та позаяк не дослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість наукових досліджень, присвячених проблематиці, що виникає внаслідок взаємодії суб'єктів господарювання не є поодинокими. Такі проблеми переважно в межах економічної та юридичної наук досліджували вчені, такі як О. Беяневич [6], І. Банасевич [3], Ю. Басин [4], І. Бекленищева [5], Н. Давидова [11], Б. Дерев'яно [12], В.С. Мілаш [17], М. Некрасова [19], Г.Пономаренко [22] та інші. Разом з тим, незважаючи на існуючі напрацювання, доводиться констатувати недостатність досліджень саме договірних правовідносин, що виникають в результаті взаємодії закладів вищої освіти із суб'єктами господарювання. До таких вважається за можливе віднести праці таких вчених як М. Завальна [13], М. Некра-

сова [20], Ю. Притика [23], В. Прохоренко [28], В. Резнікова [29], О.Розгон [30], Н. Федорченко [32] та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження позадовірних форм взаємодії закладів вищої освіти з іншими суб'єктами господарювання та запропонувати шляхи вирішення питань правового регулювання договірної діяльності закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Є доведеним, що за результатом взаємодії суб'єктів права виникають певні події та юридичні факти. Вони, у свою чергу, можуть створювати зобов'язання цих суб'єктів як один перед одним, так і щодо третіх осіб. Заклади вищої освіти як суб'єкти господарювання не є виключенням. Їх господарська діяльність передбачає взаємодію з іншими юридичними і фізичними особами – суб'єктами господарювання та породжує взаємні господарські права і обов'язки.

Через специфічний правовий статус ЗВО та відповідні організаційно-правові форми їх господарювання, діяльність цих суб'єктів права також породжує різноманітні господарські зобов'язання, що закономірно виникають у ході як договірної, так і позадовірної взаємодії з іншими суб'єктами господарської діяльності.

Для початку проведення дослідження необхідно визначитися з поняттям «позадовірні форми взаємодії». Зазначену проблематику вчені досліджували переважно в рамках сучасної цивілістики, описуючи не тільки зміст позадовірних зобов'язань, а й досліджуючи їх система та види.

У чинному законодавстві система позадоговірних цивільно-правових зобов'язань закріплена в Цивільному кодексі України (далі ЦК України). Позадоговірні ж зобов'язання врегульовані у положеннях підрозділу 2 розділу 3 книги п'ятої ЦК України [34]. Підставою для їх виникнення може бути односторонній правочин або інше майнове надання однієї стороні іншій. Одностороння дія, з якої виникає подібне зобов'язання, за характером повинна бути правомірною. Із недозволеної дії виникає інший вид недоговірних зобов'язань—заподіянняшкоди(деліктнізобов'язання).

Таким чином, недоговірні зобов'язання – це зобов'язання, які виникають за відсутності укладеного між сторонами договору, в силу певних юридичних фактів.

Значне місце серед таких зобов'язань відповідно ЦК України займають відносини з відшкодування шкоди, зокрема, відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи; відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист; відшкодування шкоди, завданої прийняттям закону про припинення права власності на певне майно; відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою.

Законодавство також встановлює особливий порядок відшкодування шкоди, завданої особами з неповною дієздатністю, у тому числі відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою; відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою, як і після набуття нею повної цивільної дієздатності; відшкодування шкоди, завданої кількома малолітніми особами; відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена; відшкодування шкоди, завданої кількома неповнолітніми особами та інші.

Отже, за загальним правилом, передбаченим ст. 1166 ЦК України, особа, яка спричинила шкоду, має її відшкодувати. З огляду

на предмет нашого дослідження під особою надалі будемо розуміти господарюючого суб'єкта – ЗВО і його кредитора або боржника. Застосовуючи цю суб'єктну ознаку недоговірних зобов'язань, варто вибудувати систему недоговірних зобов'язань, що можуть виникати у процесі господарювання ЗВО при взаємодії з іншими суб'єктами господарювання.

Необхідно зазначити, що суб'єкт господарювання – юридична особа буде боржником у зобов'язанні із заподіяння шкоди як безпосередній завдавач тільки у тих випадках, коли шкода заподіяна діяльністю її органів або в інших випадках, передбачених законодавством. Із урахуванням положень Закону України «Про вищу освіту» ЗВО мають право брати участь у різноманітних конкурсах для досягнення своїх статутних цілей (п. 3 ч. 5 ст. 30, ч. 3 ст. 67, ч. 3 ст. 72 Закону) [24].

Заклади вищої освіти мають право бути як і засновниками таких конкурсів, так і їх учасниками. А оскільки сфери проведення конкурсів не обмежені законодавцем і конкурси можуть породжувати і зобов'язання у сфері господарювання, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до ст. 174 ГК України, а саме викласти пункт 4 частини першої статті 174 ГК України у такій редакції: «за результатами участі у конкурсі, внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав».

Отже, система недоговірних форм взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господарювання містить такі елементи: зобов'язання, що виникають із правомірних дій (публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу); деліктні зобов'язання (зобов'язання, що виникають у разі заподіяння шкоди діловій репутації); зобов'язання, що виникають у випадках нанесення шкоди малолітньою особою, що перебуває під опікою відповідних закладів; зобов'язання, що виникають у випадках нанесення шкоди неповнолітньою особою, що перебуває під піклуванням відпо-

відних закладів; зобов'язання, що виникають у випадках нанесення шкоди недієздатною особою, що перебуває під наглядом відповідних закладів (психіатричні лікарні, клініки, диспансери, інтернати для душевнохворих тощо); зобов'язання, що виникають у випадках заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки; зобов'язання, що виникають із шкоди, заподіяної внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

Між тим, Ж.В. Завальна, досліджуючи договірні форми, певну увагу приділила і недоговірним формам. Так, автор зазначає про те, що «при відсутності переконаності в необхідності врегулювати правовідносини у договірній формі, а також за відсутності сприйняття учасника зв'язку як рівного між сторонами не здійснюється корегування спільної програми поведінки, тоді щодо регулювання відносин використовується недоговірна форма. Аналізуючи кожен представлений вид, автор переконана, що владний акт – це виключно дія, а не документ. Крім того, така дія спрямована на встановлення та підтримання зв'язку на основі зовнішнього авторитету владної особи» [13].

Слід зазначити, що серед засобів примусу називають свавілля та правові засоби примусу. Суть свавілля полягає у тому, щоб діяти на власний розсуд, не зважаючи на права та інтереси інших осіб, у тому числі порушуючи чи зловживаючи правом. Нав'язуючи таким чином відносини, особа, що їх встановлює, підтримує їх тільки зовнішнім авторитетом, причому не закріпленим державою.

Правові засоби примусу передбачають встановлення зв'язків проти волі іншого учасника, але авторитет, яким підтримується даний зв'язок, санкціонований державою. Тому, визначаючи суть недоговірної форми відносин, автор стверджує, що це є спосіб зв'язку, заснований на зовнішньому авторитеті однієї із сторін і представлений у виді обов'язкової програми поведінки для досягнення результату, визначеного авторитетною владою особи.

Різноманітність недоговірних цивільно-правових зобов'язань, стороною яких є ЗВО, потребує їх систематизації для глибшого розуміння цього юридичного явища. У науковій літературі зазвичай критерієм систематизації є підстава їх виникнення або характер дій, які вони породжують. Оригінальну класифікацію пропонує О.О. Отрадна. З точки зору ученої недоговірні зобов'язання є підставою для правомірних дій, у тому числі односторонніх правочинів; недоговірні зобов'язання, підставою яких є неправомірні дії; недоговірні зобов'язання, підставою яких можуть бути як правомірні дії, так і неправомірні дії або події.

До першої авторка відносить зобов'язання, що виникають із публічної обіцянки винагороди, ведення справ в інтересах іншої особи без її доручення, рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи, вексельні зобов'язання, банківські гарантії, актів органів влади, судові рішення тощо. До другої, на думку вченої, належать зобов'язання, що виникають у разі порушення майнових та особистих немайнових прав або охоронюваних законом інтересів особи (зобов'язання по відшкодуванню шкоди та такі, що виникли із створення загрози життю або майну фізичної чи юридичної особи). І до останньої групи належать зобов'язання, що виникають із безпідставного збагачення, як правомірного, так і неправомірного [21, с. 240].

Отже, позадоговірні зобов'язальні відносини: 1) виникають без взаємної згоди сторін; 2) деякі з них виникають за одностороннім волевиявленням (наприклад, зобов'язання, що виникають внаслідок оголошення конкурсу або рятування чужого майна); 3) підставою виникнення позадоговірних зобов'язань є не договір, а юридично значимі дії (такі дії можуть бути як правомірними, так і неправомірними).

Проте, наведені позиції стосуються лише майново-господарських форм взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господарської діяльності. Вони не враховують наявності у структурі господарських відносин також організа-

ційно-господарських відносин, що складають другу необхідну сторону взаємовідносин ЗВО з іншими господарюючими суб'єктами.

Тому, на думку низки вчених, позадоговірні зобов'язання слід класифікувати за двома великими групами: 1) майново-господарські (виникають із заподіяння шкоди, із безпідставного придбання або зберігання майна), які мають переважно цивільно-правовий характер; 2) організаційно-господарські (що вбачаються із законів та інших нормативно-правових актів, з актів управління господарською діяльністю, із заяв і звернень суб'єктів господарської діяльності).

Відповідно до ст. 173 Господарського кодексу України (далі – ГК України) зобов'язаннями, що виникають між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, в силу яких один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (уповноважена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [10].

Основними видами господарських зобов'язань ГК України називає майново-господарські зобов'язання, тобто (цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності) організаційно-господарські зобов'язання (господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень).

Господарські зобов'язання можуть виникати: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акту, що регулює господарську діяльність; з акту управління господарською діяльністю; з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а

також із угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать; внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав; у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання (ст. 174 ГК України).

Відповідно до ст. 60 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачено, що державні університети, академії, інститути мають право бути засновниками та співзасновниками господарських товариств, беруть участь у формуванні статутного капіталу такого господарського товариства винятково шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності, виключні майнові права на які зберігаються за державною науковою установою або державним університетом, академією, інститутом [27].

Так само, згідно з ч. 3 ст. 13 Закону України «Про наукові парки» ЗВО бере участь у формуванні статутного капіталу наукового парку шляхом внесення до нього нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності) у порядку, встановленому законодавством України [26]. Відносини, що складаються між ЗВО та заснованими ним підприємствами, мають в основі засади контролю-підпорядкування між ЗВО як засновником відповідних суб'єктів господарювання та цими суб'єктами. ЗВО у даному випадку виступає в ролі суб'єкта здійснення організаційно-господарських повноважень. Проте, заснуванням відповідних підприємств та/або філій ЗВО коло повноважень ЗВО тут не обмежується, оскільки вони мають своєрідне «продовження» у здійсненні контролю і за поточною господарською діяльністю таких підприємств створених ЗВО відповідно до вимог закону та статуту.

Зауважимо, що за певних умов цілком можливе переростання позадоговірних форм взаємодії між ЗВО та підприємствами, ство-

рених ЗВО, в договірні відносини (зокрема при передачі майна, внесенні інвестицій, виконанні робіт, наданні послуг тощо). Поза договірні відносини у ході поточної господарської діяльності таких підприємств ЗВО виникають з доволі обмеженого кола питань, зокрема стосовно надання інформації дочірнім підприємством на вимогу ЗВО як засновника, нарахування дивідендів від комерційної діяльності тощо.

При цьому зазначені відносини можна класифікувати на дві відносно однорідні групи: 1) між ЗВО та основними структурними підрозділами, що створюються в імперативному порядку (ч. 3–6 ст. 33 Закону України «Про вищу освіту»); 2) між ЗВО та іншими – неосновними – структурними підрозділами (навчально-науковий інститут, наукові, навчально-наукові, науково-дослідні, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо).

Обсяг господарської компетенції цих суб'єктів господарської діяльності та специфіка відносин між ними у позадоговірній сфері ґрунтується на положеннях законодавства про вищу освіту, а також на положеннях локальних нормативних актів – статутів ЗВО та положеннях про відповідні структурні підрозділи ЗВО.

Проаналізувавши зазначене вище, слід зазначити, що позадоговірним формам взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господарської

діяльності властиві такі основні ознаки: 1) відповідні правовідносини виникають без взаємної згоди сторін; 2) деякі з них виникають за одностороннім волевиявленням (наприклад, зобов'язання, що виникають внаслідок оголошення конкурсу або рятування чужого майна); 3) підставою виникнення позадоговірних зобов'язань є не договір, а юридично значимі дії (такі дії можуть бути як правомірними, так і неправомірними); 4) ці відносини у ході функціонування не набувають форми договірних відносин; 5) вказані відносини характеризуються єдиною спрямованістю дії, передбачають примус до виконання визначених правил, які є обов'язковими для однієї із сторін, та підтримуються дієвою силою, авторитетом.

Усі позадоговірні відносини між ЗВО та іншими суб'єктами господарської діяльності можна поділити на дві великі групи – майново-господарські й організаційно-господарські, що відповідає доктринальному та легальному поділу всіх господарських відносин.

Висновки. Отже, вважається за доцільне прийти до висновку, що позадоговірними формами взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господарювання можна вважати спосіб односпрямованого зв'язку відповідних учасників господарських відносин, що не суперечить положенням законодавства або передбачений ними, за якої (взаємодії) волевиявлення сторін не є рівнозначними, а досягнення результату є наслідком застосування примусу до однієї із сторін відносин.

Анотація

Стаття присвячена позадоговірним правовідносинам, що виникають в результаті взаємодії закладів вищої освіти із суб'єктами господарювання, що породжує взаємні господарські права та обов'язки.

Через специфічний правовий статус ЗВО та відповідні організаційно-правові форми їх господарювання, діяльність цих суб'єктів права також породжує різноманітні господарські зобов'язання, що закономірно виникають у ході як договірної, так і позадоговірної взаємодії з іншими суб'єктами господарської діяльності.

Встановлено, що різноманітність цивільно-правових зобов'язань, стороною яких є заклади вищої освіти (надалі – ЗВО), потребує їх систематизації для глибшого розуміння цього юридичного явища. Окреслено, що основними видами господарських зобов'язань є майново-господарські, що включають в себе цивільно-правові та організаційно-господарські зобов'язання. Стверджується, що система недоговірних форм взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господа-

рювання містить такі елементи, як зобов'язання, які виникають із правомірних дій (публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу) деліктні зобов'язання (зобов'язання, що виникають у разі заподіяння шкоди діловій репутації), , зокрема, зобов'язання, що виникають із шкоди, заподіяної внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

Визначено, що критерієм систематизації цивільно-правових зобов'язань є визначення причин їх виникнення або характер дій, які вони породжують. Доведено, що за певних умов є можливим переростання позадоговірних форм взаємодії між ЗВО та підприємствами, створених ЗВО, в договірні відносини.

Усі позадоговірні відносини між ЗВО та іншими суб'єктами господарської діяльності можна поділити на дві великі групи – майново-господарські й організаційно-господарські, що відповідає доктринальному та легальному поділу всіх господарських відносин.

На підставі проведеного аналізу визначено, що обсяг господарської компетенції суб'єктів господарської діяльності та специфіка відносин між ними у позадоговірній сфері ґрунтується на положеннях законодавства про вищу освіту, положеннях локальних нормативних актів – статутів ЗВО, а також на положеннях про відповідні структурні підрозділи ЗВО.

В ході дослідження дійшли висновку, що позадоговірними формами взаємодії ЗВО з іншими суб'єктами господарювання можна вважати спосіб односпрямованого зв'язку, що характеризується волевиявленням сторін та досягненням результату.

Ключові слова: господарські зобов'язання, цивільно-правові зобов'язання, форми взаємодії, господарська діяльність, нормативні акти.

Tymoshenko M.O. Extra ordinary forms of interaction of higher education institutions with other business entities

Summary

The article is devoted to non-contractual legal relations, occurring due to interaction of higher educational institutions (HEI) with business entities. Those relations cause mutual economic rights and liabilities. It is determined that diversity of civil-legal liabilities of HEI requires their systematization for a deeper study of that legal phenomenon. It is outlined that the principal kinds of economic liabilities suggest property-economic ones, which include civil-legal and organizational-economic liabilities.

Due to the specific legal status of free economic zones and the corresponding organizational and legal forms of their management, the activities of these legal entities also give rise to various economic obligations that naturally arise in the course of both contractual and non-contractual interaction with other business entities.

It is argued that determination of the reasons for civil-legal liabilities appearance and character of the effects, produced by them, is the criterion of those liabilities systematization. It is substantiated that, under the set conditions, it is possible to transform the non-contractual forms of interaction between HEI and enterprises, established by the HEI, into contractual one. Basing on the carried analysis, the research sets that the volume of economic competence of the subjects of economic activity and particularity of the relations between them in the non-contractual sphere is based on the fundamentals of the laws about higher education, local regulatory acts, statutes of HEEs, as well as on the regularities about the corresponding subdivisions of the HEI.

It is alleged that the system of non-contractual forms of interaction of free economic zones with other business entities contains such elements as obligations arising from lawful actions (public promise of a reward based on the results of the competition) tortious obligations (obligations arising in case of causing damage to business reputation), in particular, liabilities arising from damage caused by defects in goods, works (services).

All non-contractual relations between the Free Economic Zone and other economic entities can be divided into two large groups - property and economic and organizational and economic, which corresponds to the doctrinal and legal division of all economic relations.

According to the research results, the authors make conclusions that one-way communication can be considered as a non-contractual form of interaction of HEI with other business entities, which is characterized by demonstration of the parties' will and achievement of the result.

Key words: economic liabilities, civil-legal liabilities, forms of interaction, economic activity, regulatory acts.

Список використаних джерел:

1. Афанасьев К.К. Административный договор как форма государственного управления (теоретико-правовой аспект) : дис. ... кандидата юрид. наук. Луганськ, 2002. 187 с.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне право : підручник. Суми : ВТД «Університетська книга» ; Одеса : Астропринт, 2006. 424 с.
3. Банасевич І. Державне замовлення та державний контракт: поняття, особливості, юридична природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 121–124.
4. Басин Ю.Г. Правовое регулирование сделок, заключаемых государством. *Цивилистические исследования : сборник науч. трудов памяти профессора И.В. Федорова* / под ред. Б.Л. Хаскельберга, Д.О. Тузова. 2004. Вып. первый. С. 18–35. 11. Шершеневич Г.Ф. Конкурсный процесс. М. : Статут, 2000. 349 с.
5. Бекленищева И.В. Понятие гражданско-правового договора (сравнительноправовое исследование) : дис. ... кандидата юрид. наук. Екатеринбург, 2004. 207 с.
6. Беяневич О. А. Державні контракти: історія і сучасність. *Вісник господарського судочинства*. 2003. № 2. С. 120–136. ISSN 1995-6134 286.
7. Галлиган Д. Административное право: история развития и основные современные концепции / Галлиган Д., Полянський В.В., Стариков Ю.Н. / М. : Юрист, 2002. 410 с. 18. Щокін Ю. Міжнародно-правовий звичай кризь призму теорії мовчазної угоди. *Вісник Акад. правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 162–171.
8. Головина С.Ю. Договорные конструкции трудового права. *Цивилистические записки*. 2004. Вып. 3. С. 277–290.
9. Головій Л.В. До питання класифікації та ознак освітніх послуг. URL: <http://elibrary.nubip.edu.ua/12938/1/11glv.pdf>.
10. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 436-IV // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.04.2018).
11. Давыдова Е.В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве : дис. ... кандидата юрид. наук. Ставрополь, 2001. 150 с.
12. Дерев'янку Б.В. Щодо визначення понять «надання освітніх послуг» та «надання послуг у сфері освіти». URL: <http://dSPACE.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12704/1/Derevyanko.pdf>.
13. Завальна Ж.В. Щодо питання про види форм договірної регулювання відносин. *Форум права*. 2011. № 2. С. 282–286. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11zgvdrv.pdf>.
14. Иванов В.В. Общая теория договора. М. : Юрист, 2006. 238 с.
15. Казанцев М.Ф. К вопросу об общей теории правового договора. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отд. Российской академии наук*. 1999. Вып. 1. С. 183–189.

16. Лукашук И. И. Современное право международных договоров: в 2 т. М. : Волтерс клувер, 2004. Т. I. Действие международных договоров. 2004. 545 с.
17. Мілаш В. Про сутнісні елементи юридичної конструкції «договір». *Вісник Акад. правових наук України*. 2006. № 4 (47). С. 156–161.
18. Мілаш В.С. До питання про об'єкт договору про надання послуг. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 72–77.
19. Некрасова М.Е. Договор как теоретико-правовая категория : дис. ... кандидата юрид. наук. М., 2004. 126 с.
20. Некрасова М.Е. Договор как теоретико-правовая категория: дис. ... кандидата юрид. наук. Москва, 2004. 193 с.
21. Отрадна О.О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2009. 240 с.
22. Пономаренко Г.О. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3 (46). С. 6–14.
23. Притика Ю.Д. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів. *Держава і право* : збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки*. 2005. Спец. випуск. С. 510–515.
24. Про вищу освіту : Закон України від 17 січня 2002 року № 2984–III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 20. Ст. 134.
25. Про затвердження Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою : Постанова Кабінету міністрів України від 19 серпня 2015 року № 634. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/634-2015-%D0%BF>.
26. Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 року № 1563-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 57. Ст. 11.
27. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 5.
28. Прохоренко В. В. Правовая природа мирового соглашения. *Цивилистические записки*. 2002. Вып. 2. С. 331–345.
29. Рєзнікова В.В. Послуга та суміжні правові категорії. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2. С. 105–115.
30. Розгон О.В. Специфіка договору про надання освітніх послуг у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 3. Т. 1. С. 102–105.
31. Українська радянська енциклопедія. URL: <http://leksika.com.ua/ure>.
32. Федорченко Н.В. Зобов'язання про надання освітніх послуг в Україні. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14860>.
33. Цивільне право України : [підручник] : у 2 т. К. : Вентурі, 2004. Т. 2 / [В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін.] ; [за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького]. 2004. 380 с.
34. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
35. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.